

Ordlista för Substitutionscentrums utbildning

”Grundkurs: Innehåller dina varor farliga kemikalier?”

Introduktion och allmänt om kemikalier

Substitution: att ”ta bort”, här att ta bort ett ämne med farliga egenskaper i process eller en produkt/ vara genom att 1) byta ut ämnet mot ett ofarligt eller mindre farligt eller ta bort ämnet om det inte fyller viktig funktion, 2) att byta material/produkt för att undvika ämnet eller 3) att välja en helt alternativ lösning för att uppfylla behovet, så att det farliga ämnet inte behövs.

CAS-nummer: Identifieringsnummer för kemiska ämnen, som tilldelas och registreras av Chemical Abstract Services (CAS), Columbus, Ohio.

Faroklassificering: En inneboende egenskap hos ett ämne som kan orsaka oönskade effekter.

CMR: ”Carcinogenic, Mutagenic, toxic to Reproduction”. Cancerframkallande, mutagena eller reproduktionstoxiska ämnen.

PBT: ”Persistent, Bioaccumulative, Toxic”. Kemikalier med PBT-egenskaper är långlivade (persistenta), kan lagras i levande vävnad (bioackumulerbara) och är giftiga (toxiska).

vPvB: ”very Persistent and very Bioaccumulative”. Kemikalier som är mycket långlivade och mycket bioackumulerande.

POPs: ”Persistent Organic Pollutants”, ämnen som långlivade, skadliga i låga koncentrationer och som transporteras långt från sina utsläppsplatser.

Hormonstörande ämnen: Ämnen som kan påverka hormonsystemen och kan orsaka skada på organismer, populationer eller ekosystem. Förkortas ofta ED ”Endocrine disruptors” eller EDC ”Endocrine Disrupting Chemicals”

Harmoniserad klassificering: EU-gemensamma faroklassificeringar finns för många ämnen, och finns listade i Bilaga VI i CLP-förordningen. Några exempel på hur harmoniserad klassificering kan se ut är Carc. 1B, Muta. 2 och Skin Sens 1, där koder för klassificeringen är H350, H341 och H317. Koderna finns listade i CLP-förordningen Bilaga III.

Egenklassificeringar: För många ämnen, liksom för blandningar, saknas harmoniserad klassificering och då måste den som tillverkar eller importerar själva klassificera ämnet eller blandningen. Har ett ämne harmoniserad klassificering måste de faroklasser som ej täcks av klassificeringen utvärderas och eventuellt egenklassificeras.

Säkerhetsdatablad: ”SDS - Safety Data Sheet, MSDS - Material Safety Data Sheet”. Information (16 obligatoriska avsnitt) som alltid måste finnas för hälso- och miljöfarliga kemiska produkter. Säkerhetsdatablad finns normalt inte för varor, men producenter som använt kemiska produkter i produktionen ska ha tillgång till aktuella säkerhetsdatablad.

Funktionskemikalier: Kemikalier som ger olika önskade funktioner.

PFAS: Per- och polyfluorerade alkyl substanser, en stor grupp kemikalier som används i många olika tillämpningar, bl.a. som smuts- och vattenavvisande i exempelvis textil, papper, "non-stick", plast, kosmetika.

Bisfenoler: Ämnesgrupp med två eller fler fenolgrupper. Förkortas BPX, där X är olika bokstäver/bokstavskombinationer. Den mest kända bisfenolen är BPA, som används bl a för att göra polykarbonatplast och epoxi och tidigare var den vanligaste bisfenolen i termopapper som kvitton.

Ftalater: Ester av ftalsyra, ofta använd som mjukgörare i plast.

DINP: Diisononylftalat, mjukgörare i plast. Exempel på en ftalat.

PVC: Polyvinylklorid, en typ av plast som ofta är mjukgjord med ftalater.

Klorparaffiner: Klorerade raka kolväten, används ofta som mjukgörare och flamskyddsmedel i plast. Finns i grupperna kort-, mellan- och långkedjiga beroende av längd på kolkedjan.

Alkylfenoler: En fenol bunden till en eller flera alkylkedjor. Framförallt är det alkylfenoletoxilater som används, bl a som tensider. Ett exempel är nonylfenoletoxilat NPE, med nio kol i kedjan och en eller flera etoxigrupper. När etoxi-grupperna spjälkas av uppstår nonylfenol (NP).

Biocid: Kemiskt eller biologiskt bekämpningsmedel som är framställt för att förebygga eller motverka att djur, växter eller mikroorganismer (inklusive virus), orsakar skada eller olägenhet för människors hälsa eller på egendom.

Lagstiftning

Kemisk produkt: Kemiskt ämne eller blandningar av kemiska ämnen (beredningar) där den kemiska sammansättningen är avgörande för produktens funktion. Till exempel färg, lim och rengöringsmedel.

Vara/produkt: Ett föremål vars form, yta eller design har större betydelse för föremålets funktion än dess kemiska innehåll, till exempel ett bord, leksaker, textilier och elektronik.

Echa: Den europeiska kemikaliemyndigheten, European Chemicals Agency.

KEMI: Kemikalieinspektionen, myndighet som arbetar med att förbättra hälso- och miljöregler som rör kemikalier. Har också som uppdrag att kontrollera att företagen följer reglerna samt granskar och godkänner bekämpningsmedel innan de får användas.

GHS: "Globally Harmonized System of classification and labelling". FNs globala system för harmoniserad klassificering och märkning av kemiska produkter.

CLP-förordningen ((EG) 1272/2008): "Classification, Labelling and Packaging of substances and mixtures". Innehåller regler för klassificering, märkning och förpackning av kemiska produkter, och också regler om att anmäla uppgifter för ämnen och blandningar. Om du släpper ut kemiska produkter på marknaden måste du följa CLP-förordningen.

Reach-förordningen ((EG) nr 1907/2006): "Registration, Evaluation, Authorisation and Restriction of Chemicals". Är en EU-förordning som innehåller regler om registrering, bedömning, godkännande och begränsning av kemikalier. Du som tillverkar, importerar eller säljer varor och kemiska produkter inom EU/EES behöver följa de regler som gäller för din verksamhet, det finns även regler som användare av kemiska produkter måste följa.

Kandidatförteckningen: Listar särskilt farliga ämnen, SVHC-ämnen, som kan medföra allvarliga effekter på hälsa och miljö. Ämnen på kandidatförteckningen är kandidater till Reach Bilaga 14, ämnen som omfattas av krav på tillstånd. Har man ämnen på kandidatförteckningen i sina varor kan det medföra att man som tillverkare, importör och leverantör får ett flertal skyldigheter enligt Reach.

SVHC-ämnen: Särskilt farliga ämnen, "Substances of Very High Concern". Ämnen som uppfyller kriterierna i artikel 57 i Reach-förordningen och är cancerframkallande, mutagena, reproduktionstoxiska, miljöfarliga (långlivade, bioackumulerande, toxiska eller mycket långlivade och mycket bioackumulerande) eller har andra allvarliga egenskaper, som att de till exempel är hormonstörande.

SCIP: ECHAs databas där varor som innehåller >0.1 vikt% av ett ämne på kandidatförteckningen ska registreras. SCIP är en förkortning av "Substances of Concern In articles as such or in complex objects (Products)". Regeln finns inskriven i Avfallsdirektivet.

Reach, Bilaga XIV: "Tillståndslistan" – här listas ämnen som man måste ha tillstånd för att använda och släppa ut på marknaden.

Reach, Bilaga XVII: "Begränsningar" – här listas ämnen vars användning innebär en oaccepterbar risk för människa eller miljö och där EU beslutat om begränsningar (förbud eller andra restriktioner).

POPs-förordningen ((EU nr 2019/1021): Förbjuder eller begränsar användningen av långlivade organiska miljöföroreningar (POPs) som listas i den globala överenskommelsen Stockholmskonventionen. Grundas även på konventionen om långväga gränsöverskridande luftföroreningar (CLRTAP).

Biocidförordningen ((EU) nr 528/2012): Reglerar tillhandahållande och användning av biocidprodukter enligt principen att en biocidprodukt ska vara godkänd för att få användas.

Förpackningsdirektivet: Här finns regler om producentansvar och om begränsningar av tungmetaller i förpackningar och förpackningsavfall.

Produktsäkerhetsdirektivet: Här finns regler om allmän produktsäkerhet, dvs att varor och kemiska produkter som säljs till konsumenterna inte får utgöra en risk för människors hälsa och säkerhet. Gäller då det inte finns någon produktspecifik lagstiftning som reglerar risken.

Produktspecifik lagstiftning: Finns för vissa typer av varor och kemiska produkter, gäller till exempel leksaker, elektronik, kemiska produkter, material i kontakt med livsmedel och kosmetika.

EU-förordning: Gäller direkt i alla medlemsländer utan att behöva införlivas i varje lands lagstiftning, till exempel Reach- och CLP-förordningen.

EU-direktiv: Gäller inte automatiskt i medlemsländerna utan behöver skrivas in i de nationella lagarna, förordningarna eller föreskrifterna.

Miljöbalken: Är en svensk ramlag som syftar till att främja en hållbar utveckling för att nuvarande och kommande generationer kan leva i en hälsosam och god miljö. EU-direktiv på miljöområdet införlivas i miljöbalken, och den kopplar också till flera andra lagar.

Försiktighetsprincipen: Princip som beskrivs i Hänsynsreglerna, kapitel 2 i miljöbalken. Säger att alla som bedriver eller avser att bedriva en verksamhet eller som ska vidta en åtgärd skall förebygga, hindra eller motverka att verksamheten eller åtgärden medför skada eller olägenhet för människors hälsa eller miljön.

Produktvalsprincipen: Princip som beskrivs i Hänsynsreglerna, kapitel 2 i miljöbalken. Säger att alla verksamhetsutövare ska undvika att använda eller sälja kemiska produkter eller biotekniska organismer som kan vara skadliga för människors hälsa eller miljön om de kan ersättas med mindre farliga alternativ.

Egenkontroll: Alla verksamhetsutövare ska kunna visa att man arbetar för att minska miljöpåverkan från sin verksamhet och att man har tillräcklig kunskap för att uppfylla miljöbalkens krav.

Verktyg, intyg och certifikat

Substitutionscentrums stödmaterial: Är framtaget för den som vill komma igång med sitt kemikaliearbete. Består av en generell guide över hur materialet ska användas, ett dokument med övergripande information om lagkrav och Excel-mallar för riskbedömning av produkt och leverantör. Består också av Leverantörsintyg för 15 olika material som man kan använda för att kontakta sina leverantörer. Intyg och mallar går att anpassa efter behov.

Kemikalieavtal: I den här utbildningen avses ett avtal mellan dig och din leverantör där du ställer tydliga krav på din leverantör gällande uppfyllnad av relevant kemikalielagstiftning och eventuellt andra krav, till exempel på att vissa kemikalier ej får förekomma i leverantörens material eller produkter. Avtalet utformas alltså efter företagets behov.

Databasen för klassificering- och märkningsregistret: Innehåller information om klassificering och märkning för de ämnen som finns på EU:s marknad. Här hittar man information som baseras på anmälningar från tillverkare och importörer (sk egenklassificeringar) men också en förteckning över ämnen som har en harmoniserad klassificering och märkning enligt bilaga VI i CLP-förordningen. Registret hanteras av ECHA.

Restriktionslista/RSL: "Restricted Substance List". Är en negativ lista som sätter frivilliga begränsningar över vilka kemikalier som får ingå i en produkt eller material.

Kemikalieappen: Ett verktyg där konsumenter på ett enkelt sätt kan få information om en produkt innehåller/inte innehåller ämnen på kandidatförteckningen. Genom att registrera sina produkter i databasen som appen är kopplad till förenklas företagets kommunikation med konsumenter.

EUCLEF: ECHAs sökverktyg över EU:s kemikalielagstiftning. Ger en översikt vilken lagstiftning ett ämne omfattas av och vilka skyldigheter man kan ha.

Chemycal: Verktyg för omvärldsbevakning av kemikalielagstiftning från myndigheter världen över.

PRIO – ett verktyg för substitution: Kemikalieinspektionens verktyg som ska hjälpa företag att hitta och byta ut farliga ämnen i sina varor eller kemiska produkter.

SIN – list: "Substitute It Now" En databas framtagen av intresseorganisationen Chemsec. Här hittar man ämnen som bedöms uppfylla kriterierna för att vara särskilt farliga, så kallade SVHC-ämnen, enligt Reach. Vissa kemikalier på listan är redan reglerade i REACH och andra är "frivilliga" ämnen som kan komma att bli reglerade i framtiden och som man då kan fasa ut för att ligga före lagstiftningen.

Chemsec Marketplace: Marknadsplats för att hitta företag som säljer säkrare alternativ till skadliga kemikalier, tex från SIN-listan.

SUBSPORTplus Case study database: Tyska organisationen BauA tillhandahåller en databas med fallstudier över goda exempel på substitution.

ISO 14001: Är en internationell standard gällande införande av miljöledningssystem.

ISO 9001: Är en internationell standard för kvalitetsledning för verksamhetsprocesser i ett företag eller en organisation. Ett kvalitetsledningssystem beskriver hur man förbättrar och justerar sin verksamhet för att möta kundernas behov.

ISO 45001: Är en internationell standard för arbetsmiljö och hjälper organisationer med ett systematiskt arbetsmiljöarbete.